

УДК 349.41

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.5>

ФУНКЦІЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕХАНІЗМІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Костяшкін І.О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: 0000-0002-8476-9583

Палійчук В.Б.,

аспірант Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова
(кафедра трудового, земельного та господарського права)
ORCID: 0000-0002-5533-8039

Костяшкін І.О., Палійчук В.Б. Функції практики Європейського суду з прав людини у механізмі регулювання земельних правовідносин.

У межах статті було здійснено аналіз функцій практики ЄСПЛ у земельному праві України. Досліджено зміст категорії "функції права", яка у межах дослідження розглядається як основні напрями впливу практики Європейського суду з прав людини на земельні правовідносини. Авторами наслідуються чотири фундаментальні функції практики Суду, а саме інтерпретаційно-нормотворча, уніфікуюча, захисна та превентивна функції. Встановлено, що суть інтерпретаційно-нормотворчої функції ЄСПЛ зводиться до тлумачення Європейським судом з прав людини норм Конвенції у процесі здійснення правосуддя, а також розширення їхнього змісту та фактичного створення нових норм права. На прикладі справи James and Others v. the United Kingdom доведено широку інтерпретаційно-нормотворчу автономію Суду. У науковій роботі розглядаються як законодавчі, так і теоретичні докази нормотворчої функції практики Суду. Також у статті досліджено уніфікуючу функцію практики ЄСПЛ. Встановлено, що наднаціональна правова природа рішень та ухвал Європейського суду з прав людини призводить до гармонізації українських та загальноєвропейських підходів до захисту земельних прав. Незважаючи на певну автономію місцевих органів судової та виконавчої гілки влади при трактуванні деяких конвенційних категорій, досліджено норми Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини", які безпосередньо спрямовані на адаптацію місцевого земельного законодавства до правових позицій ЄСПЛ та зміну адміністративних процедур задля недопущення повторних порушень. Авторами також відзначено практичні кроки, що здійснюються Верховним Судом з метою ознайомлення правників і суспільства загалом з найновішими правовими позиціями Суду та їх подальшої імплементації у земельне право України (зокрема шляхом публікації регулярних оглядів рішень та ухвал ЄСПЛ, перекладів посібників щодо застосування практики, тощо). Також у статті відзначено захисну функцію практики ЄСПЛ, яка зводиться до реагування на існуючі порушення земельних прав, а також превентивну – запобігання можливим повторним порушенням прав учасників земельних правовідносин.

Ключові слова: практика ЄСПЛ, Європейський суд з прав людини, функції практики ЄСПЛ, захист земельних прав, земельне право, земельні правовідносини.

Kostiashkin I.O., Paliichuk V.B. The functions of the case law of the European Court of Human Rights in the regulation of land legal relations.

The article analyzes the functions of the case-law of the ECHR in the land law of Ukraine. The content of the category "functions of law" is examined. Within the framework of this research it is considered as the main directions of the influence of the case-law of the European Court of Human Rights on land relations. The authors examine four fundamental functions of the Court's case-law, namely the interpretative law-making, unifying, protective and preventive functions. It is established that the essence of the interpretative law-making function of the ECtHR lies in the interpretation by the ECHR of the provisions of the Convention in the course of administering justice, as well as in the expansion of their content and the de facto creation of new legal norms. Using the example of the case James and Others v. the United Kingdom, the broad interpretative and law-making autonomy of the Court is demonstrated. The research examines both legislative and theoretical evidence of the law-making

function of the Court's case-law. The article also analyzes the unifying function of the ECtHR's case-law. It is established that the supranational legal nature of the judgments and decisions of the European Court of Human Rights leads to the harmonization of Ukrainian and pan-European approaches to the protection of land rights. Despite a certain degree of autonomy of national judicial and executive authorities in interpreting certain Convention-related categories, the article examines the provisions of the Law of Ukraine "On the Execution of Judgments and the Application of the Case-Law of the European Court of Human Rights", which are directly aimed at adapting domestic land legislation to the legal positions of the ECtHR and at modifying administrative procedures in order to prevent repeated violations. The authors also highlight practical steps undertaken by the Supreme Court aimed at familiarizing legal professionals and society at large with the most recent legal positions of the Court and their further implementation in the land law of Ukraine (in particular through the publication of regular reviews of ECtHR judgments and decisions, translations of guides on the application of the Court's case-law, etc.). The article also identifies the protective function of the ECtHR's case-law, which consists in responding to existing violations of land rights, as well as the preventive function, aimed at preventing possible repeated violations of the rights of participants in land relations.

Key words: case-law of the ECHR, European Court of Human Rights, functions of the case-law of the European Court of Human Rights, protection of land rights, land law, land relations.

Постановка проблеми. Фундаментальним питанням при здійсненні наукового аналізу того чи іншого правового інституту є його функціональна роль у системі права, оскільки без цього неможливо достовірно встановити його практичну чи теоретичну значимість. Функціональна роль практики Європейського суду з прав людини (надалі – "ЄСПЛ", "Суд") тісно взаємопов'язана з її правовою природою та місцем в системі джерел права. Наукове дослідження функції практики Суду також в принципі дозволяє краще встановити предмет наукового дослідження та зосередити увагу наукової спільноти на певних аспектах цього правового інституту, підкреслити його прикладну важливість.

На даний момент практика Європейського суду з прав людини серед теоретиків земельного права зазвичай досліджується на рівні конкретних правових позицій, що використовуються при регулюванні земельних правовідносин. Низка вчених у сфері земельного права і в суміжних галузях права досліджують також фундаментальні теоретико-правові питання правової природи практики Суду. Водночас окремі теоретичні дослідження функціональної ролі практики ЄСПЛ у сфері земельного права майже відсутні.

Метою наукового дослідження є аналіз теоретико-правових підходів до встановлення функцій практики Європейського суду з прав людини як механізму регулювання земельних правовідносин в Україні.

Стан опрацювання проблематики. На даний момент обмежена кількість наукових досліджень, які стосувались саме функцій практики ЄСПЛ у контексті земельного права України. Водночас практику ЄСПЛ як джерело земельного права досліджували низка вітчизняних вчених, зокрема Коваленко Т.О., Ковальчук М.О., Марченко С.І., Мірошніченко А.М., Ільків Н.В. та інші вчені.

Виклад основного матеріалу. У цьому році Україна відзначає 20-ліття чинності Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" (надалі – "Закон"). Цим Законом парламентарі прямо передбачили, що практика ЄСПЛ застосовується судами як джерело права [1].

Водночас практика Суду є доволі багатогранною та відповідно виконує багато функцій. Дослідження ролі практики у межах земельного права України дозволить сфокусувати подальші дослідження на найбільш теоретично та практично необхідних сторонах цього правового інституту.

Неможливо здійснювати аналіз функцій права без визначення змісту цього поняття, щодо якого у теорії права існує певний консенсус. Так, Миронець О.М. відзначає, що функції права це "соціальне призначення права, а також головні напрями його впливу на суспільні відносини" [2, с. 17]. У посібнику за редакцією Гусарева С.Д. та Тихомирова О.Д. зазначена аналогічна позиція щодо змісту функцій права [3, с. 125]. Хоч категорія "функція" може мати й інші значення, у межах даного аналізу це поняття буде розглядатись як напрями впливу практики ЄСПЛ на земельні правовідносини.

Зважаючи на те, що практика визнається джерелом в тому числі земельного права, можна стверджувати, що одна з основних функцій практики ЄСПЛ – інтерпретаційно-нормотворча. Інтерпретаційна складова фактично безпосередньо передбачена нормами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі – "Конвенція"), зокрема у Розділі II ст. 32 встановлено, що юрисдикція Суду поширюється на питання тлумачення і застосування Конвенції [4].

Що стосується складової нормотворчості, то на практиці рішення та ухвали Європейського суду з прав людини фактично розвивають загальні положення Конвенції. Так, наприклад, у цьому кон-

тексті Сабодаш Р.Б. вказував, що Суд при здійсненні правосуддя трактує норми Конвенції таким чином, що "нерідко створюються нові правила поведінки для держав-учасниць" [5, с. 141].

Таке широке тлумачення часто мало місце при трактуванні прав, що релевантні земельним правовідносинам. Зокрема Суд, розглядаючи майнові спори щодо земельних ділянок чи інших об'єктів, покладається на статтю 1 Першого Протоколу до Конвенції, яка не передбачає сама по собі принцип пропорційності. Конвенція встановлює, що позбавлення власності здійснюється лише в інтересах суспільства та згідно із законодавством і принципами міжнародного права. Водночас практика Суду вказує, що важливим є також справедливий баланс між публічними та приватними інтересами під час здійснення такого втручання у право власності на землю. Суд встановлює вимоги до наданої компенсації, поведінки державних органів під час здійснення втручання та передбачає багато інших факторів [6, с. 32-40]. ЄСПЛ також у межах своєї практики визначив, що мається на увазі під "загальними принципами міжнародного права" у цьому контексті, до кого вони застосовуються, а також встановив вимоги до "закону", який дозволяє здійснювати втручання у право власності на земельні ділянки.

Так, наприклад, у справі *James and Others v. the United Kingdom* заявники наполягали на тому, що передбачені ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції загальні принципи міжнародного права забезпечують надання компенсації власникам майна-громадянам у випадку її експропріації. Водночас Суд у своєму аналізі звернув увагу, що загальні принципи міжнародного права в цьому контексті застосовуються виключно до іноземців. Більше того, Суд звернувся до *travaux préparatoires* (підготовчих матеріалів) з метою коректного тлумачення Конвенції та проаналізував позицію держав під час обговорення її тексту до підписання. Європейський суд з прав людини також наголосив, що застосування міжнародних принципів лише до іноземців не є дискримінацією, оскільки у випадку експропріації за результатами соціальної реформи іноземці обмежені у своєму впливі на уряд, що приймає відповідне рішення (вони не беруть участь у виборах чи обговоренні законопроектів). Окрім цього, подібні втручання у право власності відбуваються у суспільних інтересах, а тому громадяни, на думку Суду, несуть більший тягар, ніж іноземці [7, абз. 58-66].

Усі ці критерії та обмеження не передбачені безпосередньо у нормах Конвенції, а інтерпретуються та створюються Європейським судом з прав людини у процесі його правотворчості. Зважаючи на те, що ігнорування цих критеріїв державами-підписантами Конвенції призведе до звернення скаргників до ЄСПЛ, чий рішення є обов'язковими до виконання, фактично держави як мінімум зацікавлені враховувати практику ЄСПЛ.

В Україні же практика в принципі виступає джерелом земельного права. Це підтверджується не лише на законодавчому рівні, а й визнається низкою вчених. Так, наприклад, серед теоретиків земельного права Мірошніченко А.М. визнає практику ЄСПЛ джерелом права [8, с. 41-42]. До аналогічного висновку приходять у своїй праці і Коваленко Т.О., яка прямо зазначає, що до джерел земельного права відноситься не тільки Конвенція, а й також практика Суду [9, с. 87]. Також варто взяти до уваги позицію Ільків Н.В, яка зазначала, що європейська система захисту прав це «найбільша динамічна наднаціональна система, у рамках якої створюються найбільш передові стандарти нормативного регулювання і захисту права власності» [10, с. 170]. Ці позиції також підкреслюють значимість нормотворчої функції практики Європейського суду з прав людини.

Отже, хоч і не єдиною, але фундаментальною функцією практики Європейського суду з прав людини при регулюванні земельних правовідносин є інтерпретаційно-нормотворча функція.

Наступною важливою функцією практики ЄСПЛ є уніфікуюча. Преамбула Конвенції прямо передбачає, що Конвенція побудована на спільній спадщині ідеалів свободи та верховенства права, а мета – колективне гарантування певних прав людини [4]. Закон України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" також містить положення, що однією з цілей є "впровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини" [1]. Як і Конвенція загалом, так і правові позиції ЄСПЛ за своєю наднаціональною природою спрямовані на уніфікацію підходів держав до основоположних прав (зокрема права власності на землю, справедливий суд при захисті своїх земельних прав, тощо). Варто відзначити, що ЄСПЛ не намагається диктувати усім державам-підписантам повністю своє бачення тих чи інших термінів, а залишає у деяких випадках широку автономію місцевих органів виконавчої чи судової влади. Прикладом такої автономії може бути підхід ЄСПЛ до змісту категорій "майно" чи "суспільні інтереси". Так, наприклад, ЄСПЛ у кожному випадку окремо встановлює чи є втручання у право власності особи на землю таким, що відповідає суспільним інтересам [6, с. 31]. Очевидним є те, що інтереси суспільства залежать від багатьох факторів (соціально-економічний розвиток, географічне розташування, політична ситуація, правова свідомість суспільства, тощо). Інтереси суспільства можуть змінюватись навіть в межах однієї країни за досить короткий період часу від впливом екстраординарних обставин, як наприклад, в Україні під впливом переходу до ринкової

економіки чи зовнішньої збройної агресії. Неможливо поставити знак тотожності між суспільними інтересами в Італії, Туреччині та Україні, оскільки суспільні інтереси можуть відрізнятись навіть в межах однієї країни залежно від регіону, а тому певний розсуд місцевої публічної адміністрації чи судів у цьому аспекті є доречними.

Водночас ЄСПЛ забезпечує уніфікований загальний стандарт прав людини. Звісно, практика ЄСПЛ має обмежену корисність, коли мова йде про інтеграцію України з ЄС, оскільки ЄСПЛ не є інституцією Європейського Союзу, але практика Суду однозначно допомагає побудувати культурно-правовий фундамент, без якого неможлива європейська інтеграція України у його сучасному сенсі.

Коваленко Т.О. у своїй науковій праці наголошує, що практика не може сприяти уніфікації застосування національного земельного законодавства, оскільки практика стосується Конвенції [9, с. 83]. Однак це не протирічить позиції, що практика виконує функцію уніфікації земельного законодавства України з європейською системою захисту прав людини.

Уніфікуюча функція практики ЄСПЛ прямо закріплена у законодавстві. Так, ст. 13 Закону передбачено заходи загального характеру, які здійснюються уповноваженими органами, задля усунення підстав для повторних звернень до Суду із того самого приводу та задля забезпечення додержання Україною своїх конвенційних зобов'язань. Серед таких заходів варто відзначити внесення змін до законодавства, адміністративних практик, забезпечення юридичної експертизи законопроектів та інші заходи. Також Законом передбачено забезпечення вивчення конвенційних правил та практики ЄСПЛ прокурорами, адвокатами та іншими працівниками правозастосовчої сфери [1]. Солоткий С. у своїй праці зазначає, що практика ЄСПЛ «має слугувати одним із орієнтирів для удосконалення передусім законодавчого поля». Вчений не відкидає можливості безпосереднього використання рішень ЄСПЛ при здійсненні правосуддя, але віддає перевагу імплементації відповідних принципів у національне законодавство, що відповідає уніфікуючій функції практики ЄСПЛ [11, с. 47]. Навіть вчені Саннікова М.В. та Санніков Д.В., які наголошують у своїй статті, що рішення ЄСПЛ не можуть бути джерелом земельного права, визнають, що є необхідність враховувати рішення Суду, оскільки вони «дають можливість здійснювати однакове застосування норм права», що відповідає уніфікуючій функції [12, с. 166].

Уніфікація підходів до захисту земельних прав відбувається також на практичному рівні, оскільки Верховний Суд часто застосовує у своїх постановках та ухвалах правові позиції Європейського суду з прав людини. Станом на зараз у Єдиному державному реєстрі судових рішень є сотні судових рішень суду касаційної інстанції із посиланнями на усталену практику ЄСПЛ (справи Рисовський проти України, Зеленчук і Цицюра проти України, Broniowski v. Poland, Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland, Brumarescu v. Romania, тощо). Окрім цього, Верховний Суд регулярно публікує огляди рішень Європейського суду з прав людини (тематичні та періодичні) [13], а також бере участь у перекладі посібників щодо застосування конкретних норм Конвенції, які були підготовлені Секретаріатом Суду [14].

Варто також відзначити, що сам механізм звернень до Європейського суду з прав людини забезпечує захисну функцію, оскільки дозволяє скаржникам отримати справедливий захист у випадку порушення їхніх конвенційних прав. Як стверджує суддя Європейського суду з прав людини Микола Гнатовський, станом на 2024 рік на розгляді Суду залишалось понад 8000 скарг проти України [15]. Незважаючи на те, що фундаментальною проблемою є невиконання судових рішень, наявність такого механізму та шанс отримати у майбутньому компенсацію за порушення є позитивним. Відповідно практика ЄСПЛ як система правових позицій і як індивідуальні рішення та ухвали слугують також захисній функції при регулюванні земельно-правових відносин.

Водночас законодавче закріплення обов'язку державних органів вивчати практику ЄСПЛ та адаптувати свої процедури з метою уникнення повторних порушень в тому числі земельних прав може свідчити про превентивну функцію практики ЄСПЛ, яка не тільки захищає землевласників та землекористувачів за фактом вчиненого правопорушення, а й також запобігає майбутнім протиправним діям.

Висновки. Зважаючи на усе вищезазначене, можна стверджувати, що практика ЄСПЛ у механізмі регулювання земельних правовідносин – багатогранний правовий інститут. У межах даного дослідження «функції практики ЄСПЛ» розглядаються як основні напрями впливу практики на земельні правовідносини в Україні. Практика ЄСПЛ виконує низку функцій в українській правовій системі, а саме інтерпретаційно-нормотворчу (розтлумачує загальні норми Конвенції у конкретних ситуаціях та розширює їх зміст, фактично встановлюючи нові правила поведінки для держав-підписантів), уніфікуючу (сприяє встановленню узгоджених загальноєвропейських стандартів захисту земельних прав, а також усуненню прогалів українського земельного законодавства), захисну (функція реагування на існуючі протиправні ситуації та захист порушених прав), а також превен-

тивну функцію (запобігання майбутнім повторним порушенням прав землевласників та землекористувачів).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини": від 23.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення 1.03.2026).
2. Миронець О. Функції права: поняття та класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. вип. 2. С. 15–17. URL: https://lsey.org.ua/2_2014/2_2014.pdf (дата звернення: 1.03.2026).
3. Білозьоров Є., Власенко В. та ін. Теорія держави та права: навчальний посібник / ред.: С. Гусарев, О. Тихомиров. Київ, 2017. 125–126 с. URL: https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/tdp/navch_pos_tdp.pdf (дата звернення: 1.03.2026).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 1.03.2026).
5. Сабодаш Р. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного права України. *Наше право*. 2013. вип. 9. С. 140–145. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_9_27 (дата звернення: 1.03.2026).
6. Посібник зі статті 1 Протоколу №1 Європейської конвенції з прав людини. 2023. 32–40, 131 с. URL: <https://rm.coe.int/guide-articte-1-echr-ukrainian/1680ae370c> (дата звернення: 1.03.2026).
7. Рішення ЄСПЛ у справі James and Others v. The United Kingdom: від 21.02.1986. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57507> (дата звернення 1.03.2026).
8. Мірошніченко А. М. Земельне право України: Підручник. Київ: Алерта, 2011. 41–45 с.
9. Коваленко Т. О. Практика Європейського суду з прав людини як джерело земельного права України. *Юридична Україна*. 2016. С. 82–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2016_11-12_13 (дата звернення: 1.03.2026).
10. Ільків Н. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права при розгляді справ про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, з мотивів суспільної необхідності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. Т. 6. С. 169–173. URL: https://lsey.org.ua/6_2017/6_2017.pdf (дата звернення: 1.03.2026).
11. Солоткий С. Рішення Європейського суду з прав людини: місце і роль у правовій системі України. *Український часопис конституційного права*. 2018. Т. 1. С. 40–48. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2018-1/pdfs/4-serhii-solotkyi-rishennia-yeuropeiskoho-sudu-prav-liudyny-mistse-rol-pravovii-systemi-ukrainy.pdf> (дата звернення: 1.03.2026).
12. Санніков Д., Саннікова М. До питання місця рішень Європейського суду з прав людини у системі джерел земельного права. Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі: матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф., д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України О.О. Погрібного. Харків. С. 163–166. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6769/1/Sannikov_163.pdf (дата звернення: 1.03.2026).
13. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (листопад 2025 року). Рішення за період із 01.11.2025 по 30.11.2025 / Т. Цибульська та ін. Київ, 2026. 40 с. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_ESPL_11_2025.pdf (дата звернення: 1.03.2026).
14. Посібник зі статті 6 Європейської конвенції з прав людини. 2024. 176 с. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_civil_ukr (дата звернення: 1.03.2026).
15. Микола Гнатовський, суддя ЄСПЛ від України. *Ukrinform*. 30.05.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3869488-mikola-gnatovskij-sudda-espl-vid-ukraini.html> (дата звернення: 1.03.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 2.03.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації: 3.04.2026